

CARL ERIC ALMGREN:

Sveriges militära beredskap 1939–1945

Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan har nu framlagt verket om Sveriges militära beredskap under andra världskriget. Förre chefen för armén, general Carl Eric Almgren, konstaterar att det är en lågmäld skildring värd åtskillig eftertanke. Till grund för beredskapen låg 1936 års försvarsbeslut som bröt med den tidigare nedrustningstraditionen. Beslutet förutsåg en tioårig successiv utbyggnad av försvaret. Tack vare extra anslag och skickliga improvisationer lyckades de värsta bristerna i försvarsförberedelserna avhjälpas, men inte förrän 1943 hade det svenska försvaret uppnått en aktningvärd styrka. Starkaste intrycket av boken ger det otvetydiga sammanhanget mellan självständigheten i vår utrikespolitik och vår militära styrka, skriver Almgren.

Paul Valéry har i ett värtaligt ögonblick påpekat att inte ens framtiden är vad den en gång varit. Onekligen har han rätt i att det ofta är det oförutsedda som händer. Senast har Falklandskriget för oss illustrerat detta. Det land som trognast i Europa anpassat sitt försvar efter sin NATO-medverkan fann sig nödgat snabbimprovisera en nationell styrkeinsats under helt andra betingelser. Ja, det oväntade präglade väl också de två världskrigen 1914–18 och 1939–45, bland annat i det väsentliga avseendet att de ingalunda blev de korta krig, som flertalet initialt medverkande eller bedömande trodde.

När vi i Sverige bedömer vår säkerhetspolitik för år som kommer är det alltför viktigt att vi inte fixerar oss vid en eller ett par möjligheter. Vi måste eftersträva att kunna möta vitt skilda alternativ. Våra resurser härför måste vara användbara efter det aktuella lägets krav, måste ha både styrka och uthållighet. Men då lönar det sig väl inte att planera? Är inte alternativen för många att förbereda? Förvisso – allt kan inte alternativplaneras. Vi får välja ut ett antal fall från ett brett register, fall som ter sig mindre osannolika än de andra och som ger ett bra underlag för variationer. Planeringen för dessa fall är en beredskapsgymnastik. Ingen får vänta sig att verkligheten skall anpassa sig efter planeringen. Men planeringen lär oss att hitta försvarsinstrumentets tangenter och känna instrumentets resurser. Den ger oss plattformen att variera och improvisera ifrån.

Resursernas betydelse för vad vi vill nå är självklar. Utan resurser intet att planera för, intet att variera och improvisera med. Mål och medel måste balansera.

ra. En brutalt påtaglig åskådningsundersökning av denna enkla sanning fick vi under andra världskrigets beredskapsår. Först 1943 blev omsvängningens år från en period av svensk *sauve-qui-peut*-politik interfolierad med väsentliga eftergifter från vår neutralitetslinje till en efter hand påtaglig självständighetspolitik i konsekvens med vår egentliga vilja och med objektsrollen bytt mot en subjektsroll. Visst var den svenska politiska omsvängningen 1943 beroende av flera faktorer men påtagligt är dock att de väpnade svenska försvarsresurserna då hade stärkts så att de kunde verksamt bidra till den ökade politiska handlingsfriheten.

Beredskapsverket

Om Falklandskriget skrev *The Economist* i augusti i en ledare, att kriget vanns "tack vare mod, duglighet, tur och argentinarna". Utan varje jämförelse i övrigt må konstateras att resultaten av vår svenska utrikespolitik under de olika skedena av andra världskrigets beredskapsår hade flera olika anledningar. Men det är hela tiden ett tydligt sammanhang mellan de mål man satte sig före eller tvangs acceptera och de militära resurser, som den svenska statsledningen vid de skilda tillfällena kunde förfoga över. Ett utmärkt och svårjävat vittnesbörd härom föreligger nu i den resumé av det sk Beredskapsverket, som militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan just framlagt under titeln "*Sveriges militära beredskap 1939-1945*" (Militärhistoriska förlaget) och med Carl-Axel Wangel som redaktör.

I sanning "habent sua fata libelli",

böcker har sina öden. Alltsedan mars 1941 och framför allt under 1944-52 sammanbragtes vid försvarsstabens krigshistoriska avdelning, senare militärhögskolans militärhistoriska avdelning ett utomordentligt omfattande, delvis hemligt, delvis öppet material i ett åttio-tal volymer över vår militära beredskap 1939-45. Senare kompletterades detta med ytterligare källmaterial, personliga dagböcker och band med intervjuer. Upprepade försök har gjorts genom åren att sammanfatta detta stora Beredskapsverk i en öppen redogörelse i envolyms bokform för beredskapstidens militära verksamhet. Nu har ambitionen infriats - boken föreligger. Åtskilliga har medverkat här till dels genom åren, dels nu. Förutom de förutvarande cheferna för militärhistoriska avdelningen, framlidne översten Börje Furtenbach och framlidne överstelöjtnanten Nils K Palmstierna bör särskilt tvenne personer nämnas: förre forskningschefen vid militärhögskolan, fil dr Thede Palm och överstelöjtnanten Carl-Axel Wangel. Med stor kunnighet, stark resultatvilja och obehagligt uthållighet har de av ett mycket omfattande och heterogent stoff skickligt åstadkommit ett sammanhängande, hanterbart verk av stort intresse. Visst finns där upprepningar, omtagningar eller redaktionella inkonsekvenser men de är få, ofta svårfrånkomliga i ett arbete av denna art och oftast iterativpedagogiskt försvarbara.

Författarna är dels från militärhistoriska avdelningen, dels specialister utifrån. Samverkan har skett med ledningen för det omfattande forskningsprojektet "Sverige under andra världskriget (SUAV)" vid Stockholms universitets

historiska institution. De forskare, som därinom berört frågor inom den militära ramen, har haft tillfälle att redovisa sina forskningsresultat i förkortad form i den nu föreliggande historiken. Genomgående är författarna värda gott betyg för sina bidrag. Dessa är så gott som undantagslöst välavvägda, sakliga och intressanta. Oftast är de också läsvänliga.

Som helhet är framställningen välgörande fri från sensationsjakt. Den inrymmer åtskilligt som vi som var med eller vi som följt med tycker oss känna punktvis igen. Men den binder ihop dessa punkter åt oss, nyanserar och kompletterar, ger oss motiv och sammanhang, summerar. Och för alla andra bjuder den en unik möjlighet att förtydliga de kunskapsskärvor man kan ha, att förstå vad världskrigsårens militära beredskap var och vad den betydde. Historiken förtjänar att läsas och betänkas av många.

1936 års försvarsbeslut

Enligt regeringens direktiv är historiken begränsad till den militära beredskapen. Men både ekonomisk och psykologisk beredskap berörs kortfattat, då dem för utan den militära beredskapen ej skulle kunnat utvecklas som den gjorde. Historikens naturliga grund är 1936 års försvarsbeslut. Som en av dess tillskyndare, sedermera ÖB Helge Jung själv 1947 konstaterade, blev beslutets psykologiska verkningar större än dess materiella. Dess betydelse låg ju främst i att det var en omslagpunkt – om inte en omvändelse under galgen så ganska nära. Den ändrade inställningen till försvaret kom sent, alltför sent i förhållande till världshändelsernas förlopp. Men ned-

rustningstraditionen från 1919–1929 bröts och modesta men betydelsefulla åtgärder för att stärka försvaret beslöts. Men det fick vara måtta på reformerandet. En integrerad försvarsstab, en arméchef och en marinchef tillkom – enhetlig ledning för flygvapnet fanns redan – men ingen ÖB i fredstid, då "en så utomordentlig befälsställning inte kunde anses överensstämma med de allmänna principerna för vår statsförvaltning".

Generellt sett beräknades 1936 års försvarsbeslut genomföras successivt under en tioårsperiod. Undantag var flygvapnet, vars nya organisation skulle genomföras på sju år. Det kunde varit värt att nämna att medan 1936 års riksdag var samlad ockuperade Hitler Rhenzonen, gick det spanska inbördeskriget vidare mot sin höjdpunkt och fullbordades Mussolinis erövring av Etiopien. Som tidigare skett i Asien med Manchuriet hade angripstaterna nu även i Europa och Afrika lyckats sätta Nationernas förbund ur spel. Dess säkerhetssystem fungerade ej.

Snart nog skärptes tecknen på himlen. Den långa övergångsprocess, som förutsetts för 1936 års försvarsordning, kom aldrig till stånd. Regeringen sökte konsekvent hålla sig till försvarsbeslutets takt och omfattning. Men händelsernas tryck – Anschluss- och tjeckkriserna i mars 1938 och 1939 – framtvang kompletteringar, främst genom de sk 70-miljonersanslagen angivna år. Boken ger en klar redovisning för läget vid krigsutbrottet den 1 september 1939 – militärpolitiskt, organisatoriskt samt i fråga om krigsplanläggning, neutralitetsrätt och fredstida beredskap. Det är en lågmäld skildring, värd åtskillig eftertanke. Med skär-

pa framstår bristerna och omöjligheten att forcera fram en ökad försvarseffekt när underlag i fråga om utrustning, utbildning, personal osv saknas. Ett exempel: 1939 hade ett infanteriregemente för sitt luftvärn endast två 8 mm luftvärns-kulsprutor och för sitt pansarvärn två 37 mm pansarvärnskanoner.

Förstärkt försvarsberedskap

Vid krigsutbrottet den 1 september 1939 förordnades om förstärkt försvarsberedskap och organiserades en neutralitetsvakt, som för marinens och flygvapnets del samt för arméns luftvärn och luftbevakningen var nära nog liktydig med allmän mobilisering och för arméns del i övrigt omfattade ett urval förband ur såväl linjen – bla Ålandsdetachmentet – som landstormen.

En neutralitetsvakt – enligt terminologin i den för krigsmakten gällande Allmänna neutralitetsinstruktionen (ANI) – upprätthölls därefter under hela krigstiden. Förband av olika slag och omfattning och med olika grader av insatsberedskap krigsorganiserades och avlöste varann efter ett system, som efter hand kom att införas och flexibelt tillämpas. Benämningen "förstärkt försvarsberedskap" blev liktydig med "neutralitetsvakt". Benämningen bibehölls under hela kriget, trots att vid vissa tillfällen nära nog hela krigsmakten krigsorganiserades, exempelvis april–september 1940. Den förstärkta försvarsberedskapen upphörde enligt Kungl. Maj:ts beslut med den 30 juni 1945. Då hade den varat i 5 år och 10 månader.

Historiken skildrar den militära beredskapen under hela denna tid. Den sam-

manfattar därjämte den politiska bakgrunden och den hotbedömning, som gjordes vid olika tillfällen och som föranledde växlingarna mellan högre och lägre militär beredskap. Specialavsnitt ger översikter beträffande svenska frivilligförband, vapenhjälpen till Finland, förvaltning och krigsindustri, forskning och försörjning, anda, personal- och rättsvård, säkerhetstjänst och fältpost. Historikens 670 sidor är väl utnyttjade.

Många skeenden skildras och klargörs där, motiv och bakgrunder ges, erfarenheter redovisas. Ett intryck de ger är dock starkare än alla andra. Det gäller det otvetydiga sammanhanget mellan självständigheten i vår utrikespolitik och vår militära styrka. Ingalunda så att denna styrka ensam gav vår statsledning förmågan att hålla oss utanför kriget och bevara vår frihet. Men den var synnerligen väsentlig härför – i skicklig användning samman med andra medel av bla politisk, psykologisk och ekonomisk art. (Och kanske med insikt om att "Glück hat auf die Dauer nur der Tüchtige".)

De svenska beredskapsförstärkningarna vid Polenkrigets utbrott den 1 september 1939 och vid finsk-ryska vinterkrigets början den 30 november 1939 fick improvisationens prägel och visade bjärt hur mycket som felades eller brast i våra försvarsförberedelser. Visst fanns det en svensk krigsplanläggning men den hade fastställts av Kungl. Maj:t för 12 år sedan, då Tyskland ännu var svagt. Förslag till en aktualiserad planläggning hade förelagts regeringen i mars 1939 men ej fastställts, bla på grund av oklarheter och motsättningar beträffande Ålandsfrågorna. Vid krigsutbrotten fick man nu improvisera efter de aktuella om-

ständigheterna och strikt koncentrera sig på begränsat, defensivt försvar. De hastiga lägesförändringarna under de kommande krigsåren gjorde att någon för längre tid gällande krigsplanläggning ej blev aktuell. I stället kom denna planläggning under hela beredskapstiden att överses och omarbetas efter det växlande militärpolitiska läget och därav följande olika bedömningar av hoten mot vårt land.

Stora brister

Mobiliseringsplanerna 1939 hade på ett helt annat sätt än krigsplanläggningen hållits aktuella. Så gott som alla i september och i november/december 1939 mobiliserade förband var färdiga inom fastställda tider. Men krigsdugligheten omedelbart efter mobilisering var klart otillfredsställande. Orsakerna var främst otillräcklig utbildning, befälsbrist och viktiga materiella brister. Det gällde såväl linje som landstorm och samtliga försvarsgrenar. Sämst var förhållandena för landstormen.

Med undantag för fredsförbanden i Norrland hade exempelvis armén inte haft någon vinterutbildning under åren 1928–37 och endast i mycket ringa omfattning under 1938–39. Som komplettering till historikens exempel på materiella brister kan återges en rapport hösten 1939 över tillgång och brist på personal avsedd för 1940 års landstormsorganisation inom I 19:s inskrivningsområde (io: 19):

Rapporten föranledde en nerbantning och omorganisation av förbanden till mars 1940, då behovet av officerare och underofficerare nedbragts till 193 re-

Kategori	Be- hov	Till- gång	Över- skott	Brist
Officerare	288	187		101 (35%)
Underoffi- cerare	122	21		101 (83%)
Underbefäl	1796	965		831 (46%)
Meniga	10499	11273	774	
Summa	12705	12446	774	1033

spektive 75 och hela personalbehovet minskat till 9300 man. Möjligheten att vid fullt pådrag utrusta personalen var dock begränsad: den 29 mars 1940 disponerades härför högst 2655 krigsdugliga vapenrockar och högst 3800 par krigsdugliga byxor. Men bristerna på intendenturmateriel kunde rätt snart fyllas. Värre var det med de materiella bristerna, framför allt i fråga om ammunition, sjöminor och flygdrivmedel. En erinran härom 1945 av Richard Sandler må återges: Vi hade 1938–39 "en krigsaparat som i stor utsträckning inte kunde effektivt utnyttjas av brist på krigsmateriel av olika slag. Då situationens bleka allvar framtvang en översyn av våra resurser gjorde vi förfärande upptäckter: torpedbåtar utan torpeder, kanoner och gevär utan ammunition. Bristen på krigsmässiga förråd var sådan att intet av vapenslagen i vår militärmakt kunde på allvar sägas vara avsett för krigsbruk."

Successiv upprustning

Alldeles särskilt sedan händelserna den 9 april 1940 talat oss så nära intill örat att de väckt alla och envar genom våra grannländers öden och genom de politiska eftergifter och brutala avsteg från neutraliteten, som den svenska statsled-

ningen tvangs till, blev det verklig kraft i strävandena att förbättra vår försvarsförmåga. Många bidrog; två måste nämnas: försvarsministern Per Edvin Sköld och ÖB Olof Thörnell.

Upprustningen tog i första hand sikte på att höja effekten hos de stridskrafter som fanns. Det gällde såväl den materiella som den personella kvaliteten. Efterhand och snart nog kompletterades dessa åtgärder med en angelägen successiv utökning av krigsorganisationen. Såväl den enskildes som förbandens utbildning förbättrades genom en utökad grundövningstid, ökad befälsrekrytering och befälsutbildning, beredskapstjänst och fördelningsövningar m m. Kategoriklyvningen upphävdes och ersättningsreservisterna vapenutbildades, förut frikallade efterbesiktigades och alla vapendugliga tillfördes försvarsmakten. Sammanlagt ökades genom dessa sistnämnda åtgärder de vapenföras totalantal med ett par hundratusental män. Hemvärnet tillkom också och de frivilliga försvarsorganisationernas medlemsantal ökade starkt.

Materiel tillfördes främst genom omfattande och fortlöpande leveranser av vår egen industri, som utvidgades och omställdes för krigsbehoven och i flera fall presterade i utveckling och tillverkning långt mer än som kunnat förväntas. I några fall kunde försvarsmateriel också inköpas från utlandet.

Som helhet – bestyrker historiken – var det ett intensivt och mycket imponerande arbete, som presterades för att forcera förstärkningen av försvaret. Det skedde steg för steg med prioritet för det som snabbast gav mest med minsta insats. Men efter hand utkristalliserades

en genomtänkt plan för det samlade försvaret, som tog sikte såväl på de omedelbara behoven som på de mera långsiktiga. Grunden här blev 1942 års försvarsbeslut och den successiva komplettering detta fick under de återstående beredskapsåren. Härigenom kom vårt land att vid krigsslutet 1945 ha en krigsmakt av modernt snitt och av den storlek som våra befolkningsresurser medgav.

Arméns operativa förband – fördelningar och brigader – hade då fördubblats i antal från andra världskrigets utbrott. Stridsvagnsförbanden hade fler-dubblats. För luftvärnstruppslaget hade personalstyrka och vapenresurser ökat sålunda:

Tidpunkt	Per- sonal- styrka ¹	Luft- värns- kanoner	Luftvärns- automat- kanoner	
			40 mm	20 mm
1/9 1939	10000 ²	76 ³	154	–
1/7 1945	63 500	430	874	970

¹ Avrundade tal. ² Varav 1/3 landstormsmän med mycket kort utbildning. ³ Varav 24 för-
åldrade.

Kårartilleriet och pansarvärnet hade väsentligt förstärkts. Lokalförsvarsförbanden hade ökat i omfattning, fått bättre beväpning och vidgad användbarhet. Hemvärnet hade tillkommit.

Sjöstridskrafterna hade i huvudsak förstärkts med lätta fartyg: 15 jagare, 19 torpedbåtar och 19 ubåtar. Beslut att bygga sex av dessa fartyg hade fattats redan före krigsutbrottet. Vid krigets slut var ytterligare 2 jagare och 2 kryssare under byggnad. Kustartilleriet utökades under kriget med ett flertal såväl fasta som rörliga batterier.

Inom flygvapnet hade vid krigets slut bombförbanden utökats från 2 till 5 flottiljer och jaktförbanden från 1 till 5 flottiljer. En fjärrspanings- och en torpedflottilj hade också tillkommit sedan krigsutbrottet. Stridsflygplanens antal hade ökat från 124 – varav 90 operativt tillgängliga – till 790, varav 580 omedelbart tillgängliga för operativa uppgifter.

Höjning av beredskapen

Under hela den tid, som den här angivna utvecklingen av det militära försvarets resurser pågick, "levde" vår militära beredskap med händelseutvecklingen. Historiken ger möjlighet att noggrant följa detta. Härvid är skillnaderna på ömse sidor om omslagsåret 1943 påtagliga. Turerna var alltför många – man vänder inte ett gammalt regalskepp på en femöring (lär utrikesminister Günther ha sagt). Redogörelsen för hur luftvärnets eldbestämmelser – om eldförbud, varningseld och verkningseld – och i viss mån också föreskrifterna för behandlingen av utländska flygplan i övrigt var anpassbara efter stundens behov och kunde skifta kameleontiskt är en lärorik läsning. De dramatiska beredskapspådragen i större skala ger också med sina olika motiv, olika resursmöjligheter och olika – inträffade eller uteblivna – konsekvenser en god interpunktion av skeendet.

Den första av dessa markeringar var beredskapshöjningen i Övre Norrland under finsk-ryska vinterkriget. Den andra följde överfallen på Danmark och Norge den 9 april 1940. Nu stod det nakna allvaret klart för envar och den intensiva forceringen av åtgärder för att

öka vår värnkraft inleddes. Det tredje pådraget anslöt till marskrisen 1941, då svenska regeringen frampressade en återställd balans i de tyska transportererna över Sverige till och från Norge enligt överenskommelsen från 1940. Tyskarna hade en tid till sin förmån sökt nonchale- ra överenskommelsen och fört förstärkningar till Norge, delvis f v b.

Det fjärde pådraget – en avsevärt större och snabbare genomförd beredskapsförstärkning än tidigare skett eller planerats – var i februari–mars 1942 och föranleddes av allvarliga farhågor för ett tyskt angrepp på Sverige. Motgångarna i Ryssland tvang Hitler att räkna med ett långt krig. De svensk-tyska motsättningarna om de norska kvarstad-båtarna hade skärpts och nya tyska framställningar om genomtransporter hade avvisats. Tyskarna räknade på allvar med ett allierat invasionsföretag mot Norge, förberedde sig häremot och hade farhågor att Sverige vid ett sådant företag skulle göra gemensam sak med briter och norrmän. Sverige låg alltför lik-som inneslutet i en tysk nötknäppare. De kraftiga svenska åtgärderna tycks dock ha övertygat tyskarna om den svenska beslutsamheten att hävda sin neutralitet. Den tyska tonen mjuknade och rikskansler Hitler lät tom framföra till den svenske kungen, att Tyskland inte skulle vidta någon åtgärd som skulle kränka Sveriges neutralitet. Därmed var den "krisen" förbi.

Det femte pådraget var det största sedan 1940. Det skedde i juli–augusti 1943 i samband med uppsägningen av den förnedrande transiteringsöverenskommelsen rörande "permittenttransporter", som tyskarna frampressat den 8 juli

1940, och i samband med en väsentlig begränsning av den tyska kurirflygtrafiken. Den svenska samlingsregeringen pressades härvidlag både av den inhemska opinionen och av västmakterna. I bakgrunden fanns naturligtvis omsvängningen i krigslyckan till de allierades fördel – i Nordafrika, vid Stalingrad, Kursk och Midway, i Italien – som nedsatte troligheten att tyskarna skulle vilja använda sina pressade resurser för att slå tillbaka mot Sverige. I samma riktning verkade också – som historiken visar – utbyggnaden av det svenska försvaret. På krigets fjärde år hade detta nått en aktningsvärd styrka och fortsatt expansion skedde enligt 1942 års försvarsordning. Det svenska beredskapspådraget var i organiserade förband ca 267 000 man, med depåer och utbildningsförband inräknade ca 367 000 man – den högsta personalstyrka, som krigsmakten samtidigt satt under vapen sedan år 1940. Uppsägningen av transitavtalet och begränsningen av kurirtrafiken föranledde ingen tysk militär aktion.

Det sjätte pådraget var sommaren 1944 i samband med Finlands utträde ur kriget. Då befarades ett tyskt ingrepp å la Ungern i mars och med eventuella konsekvenser även utanför Finland. Som utvecklingen blev kunde pådraget väsentligt begränsas till såväl omfattning som tid. Den sjunde och sista väsentliga beredskapsförstärkningen blev också starkt begränsad. Den gällde förberedelser för de understödsaktioner, som – i enlighet med bla norsk begäran – kunde erfordras för att med svenska förband underlätta frigörelsen i Danmark och Norge, därest en kaossituation hotade där genom att desperata tyska förband

vägrade acceptera en allmän tysk kapitulation. Stormaktskriget avslutades emellertid utan att sådana ingripanden blev av nöden.

Behovet av ett offensivt element

Till sist kan jag inte underlåta att nämna ett förhållande av stor och betydande vikt. I all försvarsplanläggning, även den som en David har att göra mot en Goliat, måste finnas ett offensivt element. Ingen vill leva i en evig tunnel. Man vill kunna se eller åtminstone förvänta sig att någon gång blir det ljus i änden. Och helst vill man kunna påverka att det blir så och att det inte dröjer för länge till dess.

Det är därför att notera att då ÖB i december 1941 gav direktiv för de tre alternativ, som då skulle planläggas i krigsfallet mot Tyskland, innehöll två av dem i planläggningen – trots allt! – ett offensivt element. Båda förutsatte inga eller endast svaga tyska förstärkningar till besättningstrupperna i Norge. Det ena alternativet gällde anfall med två fördelningar från Jämtland, det andra anfall med två armékårer från Bohuslän, Dalsland och Värmland och med Jämtlandsgruppen från Jämtland, eventuellt också med Övre Norrlandsgruppen över Riksgränsen. Syftet var i båda fallen att tränga fram till atlantkusten för att nå förbindelse med västmakterna och att skära av kommunikationerna mellan södra och norra Norge för de tyska styrkorna. När alternativen blev realistiska kunde givetvis ej sägas i december 1941. Men det var av vikt att de fanns med och att de var bearbetade och kunde genomföras *om* och *när* tillfälle bjöds och behov förelåg.

Motståndsordern

Det fanns en fortsättning – som är utläsbar i historiken men ej samlat utan på ett flertal ställen. Fortsättningen förmärktes från hösten 1942 i ett mer energiskt beivrande av neutralitetskränkningar och sedan under det härovan ett par gånger omnämnda omsvängningens år 1943 med marskris, uppsägning av transitavtalet, restriktivare regler för kurirflyg, utbildning av norska och senare också danska polistrupper m m. Utvecklingen skärptes mot bakgrund av världshändelserna men onekligen förändrades atmosfären i högkvarteret med översten Carl A Ehrensvärds tillträde som souschef i försvarsstaben hösten 1942 (senare försvarstabschef 1944–47). Den 10 november 1942 utfärdade ÖB den betydelsefulla "motståndsordern" ("Motstånd skall göras till det yttersta i varje läge. – Varje meddelande av innebörd att motståndet skall nedläggas är falskt."). I remissdebatten den 18 januari 1943 gav statsministern offentlighet åt ordern, ställde sig bakom den och förklarade att den utfärdats med regeringens gillande. Ordern följdes upp med en rad artiklar – främst i försvarsstabens publikationsserie Aktuell orientering – befälsgenomgångar, underlag för truppsamtal, informationsblad till inkallade, radioanföranden m m samt i maj av Ehrensvärds bok "Hårt mot hårt". Den 5 mars gav regeringen landshövdingarna och länsstyrelserna m fl ci-

vila myndigheter föreskrifter motsvarande dem i ÖB-ordern till de militära myndigheterna och förbanden. Då statsministern i riksdagen den 17 juni meddelade detta nämnde han också att en handledning för allmänheten om vad som vore att iakttaga i händelse av krig var färdigställd och snarast skulle tryckas och distribueras. Under sommaren tillställdes medborgarna denna informationsskrift "Om kriget kommer –". Detta skedde 1943 – inte 1938!

ÖB-ordern och de grunduppfattningar, som den företrädde, togs allmänt emot positivt och – härvidlag kan jag personligen vittna – den blev för oss då unga i försvaret och många med oss därinom och därutån något av en svensk lösen.

Många synpunkter och erfarenheter finns i beredskapshistoriken, många tankar ger den anledning till. En slutsats bör vi kunna vara överens om: att icke möta vårt öde så oförberedda som hösten 1939. Ett svenskt försvar kan inte hantaras som ett dragspel. Det kan inte krympas radikalt i skenbart lugna ögonblick. Det kan inte vräkas upp i kritiska stunder. Vi får acceptera att fortlöpande hålla det vid en styrka och beredskap, som kan te sig klart överstor vid några tillfällen men som i brydsamma lägen ger oss möjlighet att föra den säkerhetspolitik vi då behöver för att hävda vår frihet och vårt oberoende och därigenom – hoppas vi – också vår fred.